

Таміла Яценко (Інститут педагогіки НАПН України, м. Київ,
доктор педагогічних наук)

ДЕЯКІ АСПЕКТИ МОВНО-СТИЛЬОВОГО АНАЛІЗУ В ПІДРУЧНИКУ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ДЛЯ УЧНІВ 11 КЛАСУ

Проблема вивчення мови художнього твору, його зображувально-виражальних засобів традиційно була предметом дослідження вчених-методистів. Свого часу Т. Бугайко та Ф. Бугайко надавали виняткового значення цьому питанню, вважали, що така робота забезпечує можливість глибокого розуміння ідейно-тематичного змісту твору, сприяє формуванню словникового запасу, вихованню естетичних смаків учнів [1, с. 104]. Є. Пасічник застерігав учителів-словесників від зведення аналізу мови художнього твору на уроках літератури лише до механічного називання поетичних засобів та розгляду тропів. Натомість акцентував на необхідності спрямовувати учнів на визначення ролі слова в розкритті ідеї твору, на те, що насамперед слово є виразником змісту, носієм емоційної інформації [3, с. 278]. Н. Волошина пропонувала мовно-стильовий підхід до аналізу художнього твору, акцентувала на тому, що художні засоби виразно передають ставлення автора до зображуваного, викликають в учнів-читачів певні відчуття й переживання [2, с. 64].

Дієвим чинником розвитку в учнів умінь виявляти мовно-стилістичну специфіку художнього твору, особливості індивідуального стилю його автора є дидактико-методичний потенціал підручника української літератури (рівень стандарту) для 11 класу (авторський колектив – А. Фасоля, Т. Яценко, В. Уліщенко, Г. Бійчук, В. Тищенко) [4]. Його концепцією передбачено, що пріоритетним завданням у процесі розгляду художнього твору є розкриття авторського задуму та аналіз способів його реалізації, серед яких важливе значення надається засобам художньої виразності твору. Для прикладу окреслимо особливості організації такої навчальної діяльності у процесі опрацювання в 11 класі теми «Літературний авангард». Під час

текстуального розгляду віршів Є. Плужника та оглядового – герметичної лірики В. Свідзинського рекомендується вивчати мову поетичних творів в органічному зв'язку з тими образами, думками й почуттями, які переживали поети та намагалися передати їх читачам, упливаючи цим на їхню почуттєво-вольову, емоційну сферу. Так, у рубриці «Художній світ поезії Є. Плужника» презентовано навчальний матеріал, що збагачує учнів предметними знаннями про різноманітні засоби художньої виразності у віршах «Вчись у природи творчого спокою...» та «Ніч... а човен – як срібний птах!..». Імпресіоністична картина осені, її символічний зміст виразності у «Вчись у природи творчого спокою...» розкриваються за допомогою порівняння «як від озер, порослих осокою»; епітети «визнаних взірців», «творчого спокою», «дні вересневі» створюють виразну картину осінньої пори, передають захоплення поета красою природи; риторичне запитання «хто ж твоїй науці допоможе на певний шлях ступити з манівців?» робить читача не пасивним спостерігачем осіннього пейзажу, а дає змогу розділити авторські емоції.

Система запитань до цього твору спонукає учнів подумати над тим, які почуття і роздуми пробуджує осіння пора в душі ліричного героя. Школярі повинні пояснити символічний зміст образу осені, назвати художні засоби, використані у вірші та розкрити їх значення. Для глибокого усвідомлення основного мотиву вірша пропонується прочитати риторичне запитання, яким завершується поезія та поміркувати чому воно є кульмінацією ліричного твору. Для з'ясування особистого ставлення учнів до прочитаного запропоновано запитання: «А якою буде ваша відповідь на авторське запитання?»

У процесі вивчення поезії Є. Плужника «Ніч... а човен – як срібний птах!..» учням пропонується схарактеризувати художні засоби використані в цьому вірші. Повноту їхньої відповіді забезпечуватиме навчальний матеріал підручника. Зокрема, наголошується, що за допомогою влучних метафоричних інверсійних виразів «горять світи», «не спіши, не лети по саяних світах, Мій малий ненадійний човне!» поет налаштовує читача досягнути свій життєвий шлях у складному

суперечливому світі, а порівняння «...човен – як срібний птах!» указує на свободу і незалежність, що є важливими для кожної людини.

Одним із варіантів роботи над мовою художніх творів може бути порівняння творів різних письменників на одну тему для виявлення особливостей авторської манери. Так, у рубриці «Читацькі діалоги» зазначається: *«Сподіваємося, що модерністська «поезія спокою» Є. Плужника може стати для вас поштовхом прочитати вірші В. Свідзинського – одного із митців Розстріляного відродження. Важливо, щоб ви помітили ідейну спорідненість лірики цих поетів».*

Із тексту підручника учні мають можливість дізнатися, що для герметичної поезії В. Свідзинського, як і для творів Є. Плужника, характерні багатозначність, екзистенційність, безсюжетність, абстрактність змісту та окремих образів, мотиви нещасливого кохання, туги, сугестивний ліризм, самозаглиблена рефлексія, лаконізм і виразні художні засоби. Школярам пропонується порівняти «поезію спокою» цих авторів, а також провести мистецькі паралелі для виявлення співзвучності лірики Є. Плужника, В. Свідзинського та пейзажів живописців-модерністів Ф. Кричевського, П. Нілуса і М. Бурачека, роздумуючи за допомогою яких засобів художньої виразності розкрита тема краси природи у різних видах мистецтва.

Отже, застосування в означеному підручнику прийомів мовно-стилістичного аналізу художнього твору сприятиме підвищенню рівня читацької компетентності учнів, зокрема вдосконаленню їхніх умінь визначати роль художніх засобів у створенні образів і художніх деталей, також розкритті ідейно-тематичного змісту твору та з'ясуванні особливостей індивідуального стилю його автора.

Література

1. Бугайко Т. Ф., Бугайко Ф. Ф. Українська література в середній школі. Курс методики. Київ : Рад. школа, 1962. 390 с.
2. **Наукові основи** методики літератури: навч.-метод. посібник ; за ред. Н. Й. Волошиної. Київ : Ленвіт, 2002. 244 с.
3. **Пасічник Є. А.** Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах: навч. посібник для студентів вищих закладів освіти. Київ: Ленвіт, 2000. 384 с.
4. **Українська література** (рівень стандарту): підруч. для 11 кл. закладів загальної середньої освіти / авт. А. Фасоля, Т. Яценко, В. Уліщенко та ін. Київ : Орion, 2019. 256 с.